

Utasi Ágnes
A TÁRSADALMI KAPCSOLATOK HATÁSA
A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉGRE
(ÖSSZEHASONLÍTÁS EURÓPA 24 ORSZÁGÁBAN)

The Effect of Relationships on the Subjective Quality of Life
(A Comparison of 24 European Countries)

The life conditions of people are differentiated, however, all of us want to lead a satisfied and happy life, despite the diversity of objective circumstances. An international comparative survey of twenty-four European countries (ESS /2005 N= 37720) that investigated the effect of relationships on subjective quality of life indicates that the subjective well-being of the majority of society is the most favourable in the Northern countries, where no extreme inequalities exist, trust and safety are relatively strong, and society is integrated. Respondents of the post-communist countries experience their quality of life to be the most dissatisfactory.

* * * * *

Kutatásunk¹ kapcsolatok életminőséget alakító hatásának vizsgálatára összpontosítva kereste a szubjektív életminőség országok közötti különbségeit. *Szubjektív életminőségnek az objektív életfeltételi kereteken belül, s azok hatására formálódó boldogság és megelégedettség szintjét, az életfeltételek szubjektív érzékelését, megélését tekintettük.* Azt feltételeztük, hogy a pozitív kapcsolatoktól érkező materiális és immateriális források még kedvezőtlen társadalmi–természeti feltételek esetén is elégedetté, boldoggá, minőségivé formálhatják az életet, miközben a több forrásból érkező bántó kapcsolat életminőségre gyakorolt negatív hatását még a kiemelkedő jólét sem képes kompenzálni.

AZ IGÉNYSZINT ÖNVÉDELMI BEHATÁROLÁSA

Az életminőség-kutatók egy része arra keresi a választ, hogy az eltérő létfeltételekkel élő társadalmak, társadalmi rétegek, egyenlőtlen feltételeik ellenére miként képesek harmóniában, viszonylag elégedetten és boldogan élni. (Allardt, E. 1975).

¹ Az emberi kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. OTKA, 2004–2007. Részletesen a kutatásról: Utasi Ágnes (2008): Éltető kapcsolatok. A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. Új Mandátum

Az eddigi kutatások ráirányították a figyelmet arra, hogy az emberek objektív körülményeinek és elégedettségének mértéke között ritkán található összhang. Ennek alapvető oka egyesek szerint az, hogy az elégedettség mértékét elsősorban a szocializációval alakult igényszint és alapértékek alakítják, amelyek beépülnek a személyiségbe, s hatására az elégedettség mértéke az életfeltételek gyökeres pozitív vagy negatív változása ellenére is hosszabb távon változatlan marad (Veenhoven 1994, Suh, Diener & Fujita, 1996).

Mások úgy gondolják, hogy az életfeltételi változásokkal párhuzamosan az emberek igényszintje is változik, s az igények, szükségletek mintegy „követik” a megváltozott körülményeket. Ezáltal az elégedettség mértéke a létfeltételekhez adaptálódik (Easterlin, 2003). Az adaptáció hatására a rossz életfeltételek között élők is (relatív) elégedettek, a kedvező feltételek között pedig elégedetlenek lehetnek (Zapf, W., 2000, Diener et al., 1997; Cummins, 2000).

Az adaptáció hatására a különböző léthelyzetű társadalmi rétegek általános elégedettségét mérő indexek amplitúdója az objektív létviszonyoktól rendszerint eltér, az életfeltételi egyenlőtlenségeknek legfeljebb csak a trendjét, s nem valós különbségét tükrözi.² Az életminőséget szimbolizáló elégedettséget és boldogságot mérő skálák mentén a szegények, rossz életfeltételekkel élők csak mérsékeltlen elégedetlenebbek, mint a jómódúak, a gazdagok. Adaptációs „önsegítő” mechanizmusokkal igyekeznek a forráshiányosak is relatíve elégedettnek érezni önmagukat, miközben az általánosan jó feltételekkel élő társadalmak és társadalmi rétegek a legjobb életfeltételűeket tekintve referenciának, gyakran lehetőségeikhez képest elégedetlenebbek.

Az is igaz, hogy súlyos traumák vagy a nélkülözésre kényszerítő hirtelen lecsúszás, váratlan nagy romlás többnyire radikálisan növeli az elégedetlenséget és boldogtalanságot. A nagyon súlyos hátránnyal élők, folyamatosan nélkülözők pedig valóban ritkán képesek a jótékony öncsalásra. A szubjektív életminőség alapkritériuma ugyanis a jólét adott társadalomra releváns, biztonságot nyújtó szintje. A szükségletek fokozatos redukálódását követő megszokás azonban a szűkössé vált létfeltételek ellenére is többnyire megteremti az adaptációs alkalmazkodást, s vele a beletörődő, elfogadó, önigazoló relatív elégedettséget. Ezzel szemben a növekvő gazdagság, jólét és anyagi bőség egy adott szint feletti kiteljesedése már nem, vagy kismértékben képes fokozni az elégedettséget. (Cummins, 2000; Veenhoven, 1994).

² A tízfokú étellel általános elégedettséget mérő skálán a legmagasabb átlagpontot elért Dánia és Izland (8,46), a legalacsonyabb poszt-szocialista országok pedig Szlovákia és Magyarország (5,58 ill. 5,69). Az elégedettségi skála szélső országainak anyagi jólétében az egy főre jutó GDP-ben mutatkozó különbség többszörös.

Vizsgálataink az előzőket megerősítve arra utaltak, hogy a különböző társadalmakba, társadalmi rétegekbe tartozók igyekeznek létfeltételeikhez adaptálni szükségleteiket és igényeiket, s a lehetőségek adta határokon, kereteken belül tartani vágyaikat. Az olyan materiális és immateriális javakra –, amelyek társadalmi rétegük és referenciacsoportjuk számára elérhetetlennek tűnnek –, önvédelemmel inkább nem vágnak, s így ezek hiánya alig vált ki elégedetlenséget. (Cummins 2000).

Az életfeltételi keretek kényszereit követve ezáltal az emberek rendszerint különböző javakra vágnak, érzésük szerint különböző dolgok tennék őket elégedetté. Ugyanakkor az eltérő életfeltételek, és az ennek nyomán differenciálódó preferenciák ellenére vannak olyan materiális és immateriális javak, értékek, amelyek a társadalom túlnyomó többsége számára nagyon fontosak. Ugyanakkor még a többség által preferált javak és értékek is valamelyest eltérő hangsúllyal jelentkeznek a különböző életfeltételű társadalmi rétegek igény szintjében (M. Olson 1969; Brickman et al. 1978; Campbell et al. 1976; J. Vogel, 1997).³

Az eltérő életfeltételű társadalmi csoportok, rétegek különböző javak iránti differenciált vágya alapvető információ lehetne a társadalmat „boldogítani” szándékozó irányítók számára. A döntéshozók persze ritkán veszik számításba a megelégedett élethez rétegenként differenciált valós szükségleteket. Gyakran nem számolnak azzal sem, hogy az olyan javak, amelyekre a többség (még) nem vágyik, mert a rendelkezésére álló korábbi/jelenlegi életfeltételi keretek nem alakították ki e javak iránti szükségletet, hiába kerül birtokukba, többnyire nem okoz tartós elégedettséget, nem fokozza a társadalom életminőségét. Különösen akkor nem, ha az új javak a többség által már elért, interiorizált, szükségletek rendszerébe épült javakat mintegy kiszorítják, mintegy azok nélkülözésére kényszerítenek. A korábban már birtokolt javaktól történő megfosztás, az elért lehetőségek megvonása garantáltan elégedetlenséget vált ki, s biztosan rontja a szubjektív életminőséget.

A szubjektív életminőség vizsgálatakor figyelembe kellett vennünk azt is, hogy a modern társadalomban az életminőségre ható objektív keret, kényszerek és csábítások gyakran gátolják az egyéneket és társadalmi rétegeket abban, hogy életüket öntevékenyen elégedetté, boldoggá, minőségivé alakítsák, s képesek legyenek érvényesíteni a kapcsolatok szubjektív elégedettséget és boldogságot fokozó adaptációs

³ Vizsgálatunk adatai szerint (2006, TÁRKI-MTAPTI, N= 1033) általánosan nagyon fontosnak jelölt élet-elégedettségi feltétel a jól működő család (92% szerint nagyon fontos) az egészség (91%), a félelem nélküli élet (81%-nál), a szerelem/szeretet (81%) s persze a jövedelem alakulása (77%) is. A környezet védelme (63%) és a munka (63%) is még a minta többsége szerint nélkülözhetetlen az elégedett élethez. Ugyanakkor a bitről (38%) és a sikerről (38%) már csak minden harmadik válaszadó vélekedett így. A legkevesebben pedig a politikai döntésekbe beleszólás lehetőségét (13%) tekintették az élet-elégedettség feltételének.

hatását. Az objektív életfeltételek ugyan többnyire behatárolják a vágyakat, igényeket, ezáltal társadalmi rétegenként, egyénenként is másként éljük meg a lehetőségeket, de a lehetőségek hiányát is. Mindazonáltal az elégedettséget, boldogságot romboló makro-társadalmi impulzusok egy részét a pozitív emberi kapcsolatok segítségével képesek vagyunk ellensúlyozni. A bánatot okozó kapcsolatok azonban egyértelműen negatív hatást gyakorolnak a szubjektív jóllétre. Az is igaz, hogy ugyanazon kapcsolatunk nem csak az elégedetlenséget, boldogtalanságot fokozhatja, de boldogságot is adhat. A pozitív és negatív kapcsolati impulzusok tehát esetenként kiegyenlíthetnek.

A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

Kutatásunk hipotézise szerint azokban az országokban működnek általánosan legjobban az emberi kapcsolatok, azokban boldogabbak és elégedettebbek az emberek, *ahol kisebb a társadalmon belüli egyenlőtlenség, s ahol a társadalom túlnyomó többsége számára adott az anyagi biztonság.* Vagyis minél egyenletesebb a materiális javak társadalmon belüli elosztása, annál egyenletesebben oszlik meg a boldogság és elégedettség mértéke is. A társadalmak integrációs kapcsolatainak, elégedettségének és boldogságának összehasonlításához egy 2005-ben, Európa 24 országában készült reprezentatív felvételt használtunk.⁴ Azt hiposztazáltuk, hogy az egymáshoz képest meglehetősen eltérő gazdasági jólétben élő országok lakói *elsősorban saját társadalmukon belüli mások életviszonyaihoz hasonlítják lehetőségeiket, valamint korábbi létfeltételeikhez mérik azt.* Ennek megfelelően alakul elégedettségük, szubjektív életminőségük mértéke, illetve ennek alapján működik harmóniát teremtő önvédelmi adaptációjuk. A válaszadók vágyai dominánsan saját közösségük igény szintjének megfelelően alakul, ennek határain belül formálódik szubjektív életminőségük. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a globalizált média által közvetített minták, mint objektív társadalmi kihívások, a szűkös forrásokkal rendelkező, szegényebb társadalmak polgárai számára nagyobb frusztrációt okozhatnak, mint a gazdasági jólétben élő országok lakói számára.

A szociológia a szubjektív életminőséget leggyakrabban *„az eddigi élettel való általános elégedettséget” és a „jelenlegi boldogságot” mérő tízfokú skálákkal méri.* Az általunk vizsgált nemzetközi mintában e skálák mentén a leginkább elégedetlenek és boldogtalanok a

⁴ European Social Survey/ 2005, N= 37720. A minta országai: Ausztria, Belgium, Svájc, Csehország, Németország, Dánia, Észtország, Spanyolország, Finnország, Franciaország, Nagy-Britannia, Görögország, Magyarország, Írország, Izland, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Svédország, Szlovénia, Szlovákia, Ukrajna. Magyarországon a felvételt irányította az MTA PTI.

poszt-szocialista országok és a déli, relatíve szegény országok (Portugália, Görögország) lakói. A poszt-szocialista országok elégedetlenségét a valós gazdasági szükségén, forráshiányon, s a gazdasági struktúraváltást követően felerősödött anyagi biztonság hiányán kívül az okozza, hogy a jobblét erős vágya és a rendszer-változást követő realitás között nagy a diszkrépancia. Ennek hatására ezekben az országokban erős a kiábrándulás, s vele az általános elégedetlenség.

A leginkább elégedettek az északi országok (Izland, Dánia és Finnország), illetve Svájc, ahol a hatalom a jóléti javakat úgy osztja szét, hogy elosztásával képes biztosítani a társadalmi többség anyagi biztonságát. Természetesen ezekben az országokban sem mindenki élhet anyagi jólétben, ám a túlnyomó többség érzi a jólét biztonságát. Minden bizonnyal ez az oka annak, hogy hasonló gazdasági fejlettséggel rendelkező, hasonló átlagos jólétben élő más országokhoz képest a skandináv országokban jobban képes működni az emberi kapcsolatok hálója, elégedettséget, boldogságot fokozó, makro-közösségi integrációt erősítő hatása.

Koncepciónk szerint a pozitív kapcsolatok képesek fokozni a szubjektív életminőséget. Másrészt a többféle kapcsolati dimenzióból érkező hatás kumulálódhat vagy kiegészítheti egymás hatását. A továbbiakban először az egyes kapcsolati dimenziók működését hasonlítjuk össze a vizsgált országokban, majd a dimenziók szintetizálásával szimbolizáljuk a társadalmi integráció mértékét. Így feltárjuk a kapcsolatok életminőségre gyakorolt hatásának országok közötti különbségét.

Kapcsolat a hatalommal és a civil közösségekkel

A társadalmi integráció és elégedettség nagymértékben függ a hatalom működésétől. Amennyiben a társadalom többsége elégedett a regnáló hatalom döntéseivel, valószínűsíthető, hogy jól működik az organikus szolidaritás, nincsenek szélsőséges egyenlőtlenségek, kicsi az izolálódó népesség aránya, s a létező egyenlőtlenségek mértékét a lakosság többsége méltányosnak tekinti.

A nemzetközi minta adatai szerint a társadalmak többsége mindenütt a kormány feladatának tekinti az egyenlőtlenségek kordában tartását. Különösen a görögök, magyarok és a lengyelek várják/várnák a kormányuktól, hogy korlátozzák a szélsőséges egyenlőtlenségeket. A legkevésbé tekintik ezt kormányfeladatnak a dánok, hollandok és németek. Ez utóbbi országokban kiterjedt az intézményes organikus szolidaritás, amelyet a kormányok nyilvánvalóan elsősorban az adókból képesek működtetni.

A kormánnyal és a hatalom intézményeivel leginkább ott elégedetlenek a válszadók, ahol a hatalom nem képes csökkenteni a vagyoni egyenlőtlenségeket, s ennek hatására a többség biztonsághiányt érez. Másrészt ott, ahol a társadalom többségének anyagi vágya és lehetősége közötti olló nagy. Különösen elégedetlen a reg-

náló hatalommal Portugália, Lengyelország, Szlovénia, Észtország és Magyarország lakossága. Ezekben az országokban a forráshiányos gazdaságért, a rosszul működtetett közteherviselésért, s szélsőséges egyenlőtlenségekért a társadalom többsége a hatalomban lévőköt hibáztatja.

Ellentmondásnak tűnhet, hogy éppen azokban az országokban protestál a hatalom döntései ellen a válaszadók nagyobb hányada, ott szerveződnek inkább civil mozgalmak a fennálló hatalom döntéseivel szemben, ahol a többség relatíve elégedett, és más országokhoz képest jobban bízik a kormányban. A civil mozgalmak résztvevői, a protestálók tehát éppen a hatalomba vetett relatíve magasabb bizalom hatására másoktól jobban remélik azt is, hogy a makro-társadalom érdekében történő fellépésük, petíciójuk eredményes lesz, akciójuk nem vesz kárba. A demokratikus kereteken belül alakuló civil politikai-közéleti aktivitás tehát nem a fennálló hatalom leváltásának céljával erősödik, ellenkezőleg, inkább akkor, ha az állampolgárok lehetőséget látnak a társadalom öntevékeny formálására, a társadalmi kohézió, integráció fokozására.

A magántársasági kötelékek

A mások, idegenekkel szembeni bizalmatlanság azokban az országokban a legerősebb, amelyekben a társadalmi–gazdasági szükség, a recesszió rivalizálásra készíti az állampolgárokat. Legkevésbé bíznak meg másokban a poszt-szocialista országok válaszadói, és a meglehetősen szegény déli országok lakói: Portugália, Görögország. A mások iránti bizalom ezzel szemben a jólétben élő, gazdaságilag leginkább prosperáló északi országokban a legerősebb.

Az integráló kapcsolatok legbelső köre a válaszadók közvetlen környezetéből rekrutálódó interperszonális *bizalmas kapcsolatok* hálójá. A nemzetközi minta minden tizedik válaszadójának egyetlen olyan bizalmas kapcsolata sincs, akivel meg tudná osztani örömét, bánatát. Különösen a poszt-szocialista Csehországban, Észtországban, Ukrajnában és Szlovákiában élnek a válaszadók bizalmas baráti kapcsolat nélkül, s nyilvánvalóan egyszerűs mind az izolálódás veszélyével is.

A magánéleti kapcsolatok társadalomba integráló sajátos területe a *magántársaság*. A legkevésbé Magyarországon és Görögországban járnak vendégségbe, illetve fogadnak vendéget az emberek. A piacgazdaság jelenlegi szintjén a tradicionális kisközösségekre jellemző társasági–közösségi lét már mindkét országban felbomlott, de erős maradt, s részben pótolja azt a nukleáris családban a generációk összefogásával működtetett szoros „családi-társasági” együttlét. Ugyanakkor a forráshiányos piacgazdaság ugyanezen országokban még nem tette lehetővé a többség számára a polgári civil magánélet, magántársaság kialakítását.

Szolidaritás-kapcsolatok

A közvetlen kapcsolatok segítségével működő mechanikus szolidaritás csatornáik közül elsősorban a *generációk egymást segítő együttműködése*, mindennapi szolidaritás-praxisa erősíti a társadalmi kohéziót. A generációk segítségnyújtó együttműködését gyakran a szükség motiválja. A relatíve szegény poszt-szocialista társadalmakban a külön háztartásban élő generációkat jobbára a gazdaságosság célja készíti instrumentális együttműködésre. Különösen erős a generációk segítségnyújtó együttműködése Ukrajnában, de arányuk alig alacsonyabb Magyarországon is.

Mindazonáltal nem csak az anyagi-gazdasági szükség katalizálhatja az emberek közötti szolidáris együttműködést – hasonló mértékben működtetheti azt a reciprok érdek is. A kutatás szerint a relatíve jómódú, ám ritkán lakott északi országokban, ahol alacsony a népsűrűség és relatíve nagyok a távolságok, ugyancsak nélkülözhetetlen az egymás közelében élők együttműködése, az egymás iránti kölcsönös segítségnyújtással formálódó elnyújtott reciprocitás, mechanikus szolidaritás. Ez utóbbit itt segíti a mások iránti erős bizalom is.

Ugyanakkor azokban az országokban, ahol erős az ismeretlenek iránti bizalmatlanság, ott a mindennapi szükség ellenére jobbára csak a generációk között formálódó mechanikus szolidaritás működik. Ez szembevetendő Magyarországon, ahol a mások iránti bizalom hiányában a relatív szükség ellenére is kevésbé működik a nem családtag ismerősök, idegenek között a segítségnyújtó reciprocitás.

A munka kötelékei

A társadalmi munkamegosztásba bekapcsolt „aktív” népességnek van a legnagyobb lehetősége integrálódni a makro-társadalomba, ők találnak a legnagyobb eséllyel társadalmi kötelékeket. A munka-aktivitás és vele a munkakapcsolatok nem csak bekötik az egyént a makro-társadalomba, de fokozzák szubjektív életminőségét is. A pénzkereső munkát végzőkhöz hasonló mértékben integrálódnak a társadalomba a szervezett képzésben munkálkodók, résztvevők is. A relatíve gazdag nyugati társadalmakban a technikai civilizáció fejlődése és a nemzetközi munkamegosztás egyenlőtlenségei következtében a helyi munkaerőpiac többnyire beszűkül. Ezekben az országokban a fiatalok iskoláztatása egyre inkább kitolódik, mert a jómódú társadalmak az iskolai munka expanziójával próbálják biztosítani az aktívkorú fiatalok társadalmi integrációjának esélyét.

Azokban a társadalmakban a legerősebb a munkapiacra integráló köteléssel élők aránya, amelyekben prosperál a gazdaság, amelyekben jólét van: elsősorban Norvé-

giában, Svédországban és Dániában. Ezekben az országokban láthatóan nem csak az anyagi javak, de az aktivitást jelentő munka-javak is egyenletesebben oszlanak el, mint más, hasonlóan jómódú, ám kevésbé egyenlőségelvű vagyoni elosztást megvalósító társadalmakban. A javak egyenletesebb elosztása itt kiterjed a nők és férfiak közötti emancipáltabb elosztásra is: ezekben az országokban különbözik a legkevésbé a különművek aránya a munkaerő-piacon.

A munka társadalomba integráló kötelékének legalacsonyabb arányát Görögországban és Ukrajnában találtuk. E két országban zárja ki a népesség legnagyobb arányát a gazdasági forráshiány és recesszió, vagyis itt kénytelenek a legtöbben nélkülözni a munkaerőpiaccal és képzéssel járó integrációs forrásokat.

A virtuális–transzcendens kötelék

A természetfölötti kapcsolat sokak számára örömforrás és közösségi integrációs erő. A virtuális transzcendens kapcsolat integráló erejének országok közötti különbsége sem az országok jólététől, sem az országon belüli egyenlőtlenégektől nem függ, elsősorban az országokra jellemző kulturális tradíciót követi. A vallási integráció adott kultúrára jellemző erősebb vagy gyengébb hagyománya szerint magasabb vagy alacsonyabb adott országban azok aránya, akik a hit kötelékével (is) integrálódnak a társadalomba. A poszt-szocialista Lengyelországban és Szlovákiában például – a vallásellenes korábbi rezsimek ellenére – ma is erős kulturális tradíció a vallási kötelékkel élők magas aránya, csakúgy, mint a jólétben élő Izlandon vagy a gyorsan gazdagodó Írországon. A transzcendens kötelékkel integrálódnak magas aránya, s az erős vallásosság az iménti országokban tehát elsősorban kulturális hagyomány, amely segíthet őrizni a kohéziót, fékezni a szekularizációt, erősíteni a társadalmi integrációt. A transzcendens kötelék nélkül élők legnagyobb aránya a poszt-szocialista észtek és csehek, valamint a protestáns jómódú svédek között található.

AZ INTEGRÁLÓ KAPCSOLATOK SZINTÉZISE, A KAPCSOLATI INTEGRÁCIÓ ORSZÁGOK KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉGE

A társadalmak kapcsolati integrációját egy olyan összevont index segítségével mértük, amely szintetizálta az iménti kapcsolati dimenziók információanyagát: az egyének interperszonális társasági és magánkapcsolatait, a kisközösségi mechanikus szolidaritás-kapcsolatait, a hatalmi–politikai és civil közéleti kötelékeket, a

munka–integráció kötelékeit, a vallási-transzcendens virtuális kapcsolatok mértékét, s az előzőket alakító bizalom integráló erejét.

A kapcsolati integráció szintetizált indexe mentén jelentős országok közötti különbséget találtunk. Az egyes kapcsolati dimenziókra jellemző kötelékek esetenként kiegyenlítették egymás hatását, ám nagyobb eséllyel kumulálódtak. Vagyis az egyik kapcsolati dimenzióban mutatkozó intenzívebb kötelék, mint kapcsolati vagy, nagy eséllyel más, vagy inkább a többi kapcsolati dimenzióban is a kötelékek magas intenzitásával járt együtt, és fordítva.

A kapcsolatok hatását szintetizáltan mérő kapcsolati integrációs index eloszlása azt jelezte, hogy a kötelékek segítségével kiemelkedően integráltak az északi országok, a legkevésbé pedig a poszt-szocialista országok, elsősorban Csehország, Magyarország, Lengyelország, és a meglehetősen szegény déli Portugália.

Jóllehet a kapcsolati integráció összevont indexén az országok sorrendje nem egyezik meg pontosan a gazdasági jólét (GDP-ben vagy GNP-ben mért) skáláin elfoglalt hellyel, ám azt kétségkívül jelzi, hogy a társadalmi-kapcsolati integráció kedvező mértékéhez a többség számára nélkülözhetetlen a jóléti biztonság. A társadalmi többség szubjektív jólétének biztonsága pedig a forráshiányos piacgazdasággal működő, nagy egyenlőtlenségeket hordozó országokban az adatok szerint hiányzik.

AZ INTEGRÁLÓ KAPCSOLATOK HATÁSA A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉGRE

Az adaptáció tézisével kapcsolatban korábban kifejtett gondolatainkban azt a hipotézisünket körvonalaztuk, hogy a bánatot okozó, negatív kapcsolatok inkább csökkentik, míg a támogató, szeretetet, örömet adó kötelékek növelik, fokozzák az egyének szubjektív elégedettségét és boldogságát, vagyis szubjektív életminőségét. Úgy gondoljuk, hogy a meglehetősen különböző életfeltételeket nyújtó társadalmak polgárainak szubjektív életminőségét legalábbis valamelyest képesek kompenzálni a jól működő emberi kapcsolatok. Ennek a feltételezésnek nyomán a szubjektív életminőség országok közötti összehasonlításához a szociológiában használatos két skála mellé harmadiknak bevontuk a kapcsolati integrációt mérő indexet is. Az integráló kapcsolatokat mérő, az étellel általánosan elégedettséget, valamint a boldogságot skálázó változók szintetizálásával hoztuk létre a folyamatos *életminőségi indexet*. *Ez utóbbit* (cluster-analízissel) *öt csoportra tagolva* feltártuk az életminőség különböző szintjeit. Az egyes életminőségi szintek segítségével vizs-

gálhattuk a szubjektív életminőség országokon belüli eloszlását, az eltérő szintekre kerülő népességi arányt. Megállapíthattuk, hogy az életminőségi szintek között hol a legkisebb az egyenlőtlenség, hol a legkedvezőbb a makro-társadalom többségének szubjektív életminősége.

A rossz és gyenge szubjektív életminőségi szinten a válaszadók legnagyobb arányát Ukrajnában találtuk. Itt megközelítőleg minden második válaszadó a két legsúlyos, legkedvezőtlenebb életminőségi szintre sorolódott. Csak kicsit maradnak el Ukrajnától a magyarok és szlovákok, ahol minden harmadik válaszadó került a szubjektív életminőségi hierarchia rossz vagy gyenge szintjére.

Az életminőségi hierarchia legfelső fokára kerülők életminőségét „kiválónak” ítéltük, közöttük a túlnyomó többség elégedett, boldog és érzése szerint intenzív integráló kötelékkel él. Erre a szintre került az északi országokban és Svájcban minden második megkérdezett, s alig kevesebb válaszadó él hasonlóan kedvező szubjektív életminőséggel Írországban és Luxemburgban is. Azokban az országokban, amelyekben a társadalom több mint fele kiváló szubjektív életminőséggel él, a javakból minden bizonnal jut a hátrányos helyzetűeknek is, hiszen ezekben az országokban alig akad válaszadó a rossz vagy gyenge életminőséget jelző csoportban. Ezekben az országokban a legkisebb a szubjektív életminőségben megjelenő egyenlőtlenség.

Az életminőség-index eloszlása ugyanakkor azt mutatja, hogy Ukrajna kivételével, a poszt-szocialista országokban szinte mindenhol a válaszadók mintegy tizede kiváló életminőséggel él, miközben a válaszadók harmada érzeléssel gyenge vagy rossz életminőséget. Összességében ezekben az országokban kiemelkedően nagy a társadalmon belül a szubjektíve érzékelt életminőségi egyenlőtlenség.

Választ kell tehát adnunk arra a kérdésre, hogy Magyarországon és a poszt-szocialista országok többségében miért nem képes működni hatásosabban az adaptációs „önccsalás”. Az okok között dominánsnak a jóléti javak elosztási egyenlőtlenségét, s a többség anyagi biztonsághiányát tételezzük. A szubjektív anyagi biztonsághiányt felerősíti az a tény, hogy ezekben az országokban a korábbi rezsimben a munkakényszer és a paternalista jóléti redistribúció a társadalom túlnyomó többsége számára biztosította a minimális anyagi biztonságot. Az új-kapitalizmusban a strukturális átalakulás következtében a korábban azonos státusz-csoportba tartozók közötti különbségek igen nagyra nőttek. A korábban hasonló pozíciót betöltők életlehetőségei ezáltal differenciálódhattak: „nyertesek” és „vesztesek” lettek. A vesztesek elégedetlenségét növeli a korábbi referencia-csoportba tartozó nyertesekhez képest érzékelt lemaradás. Fokozza a társadalmi elégedetlenséget az is, hogy jelentős mértékben növekedett a társadalmi rétegek közötti különbség. A nyolcvanas években még például Magyarországon a legfelső és legsúlyos

decilisbe tartozók jövedelme közötti szorzó négyszeres egyenlőtlenséget jelzett, ez két évtized múltán nyolcszorosa-kilencszeresre növekedett. Ugyanakkor a jövedelmével lemaradó többségnek meg kell birkóznia a fogyasztói javak bőségéből adódó kihívásokkal is, a civilizációs fogyasztási javak csábításával párhuzamosan táguló fogyasztási igények növekedésével.

Összességében nagy a különbség a korábban megfogalmazott jóléti álmok és a megvalósult realitás között. Ezzel a nagy különbséggel az adaptációs tudati technika már nem képes megbirkózni, jóllehet az emberek igyekeznek relatíve elégedettnek, boldognak érezni életüket. A társadalom objektív létfeltételeiből eredő biztonságihiány azonban ezekben az országokban nem teszi lehetővé, hogy a kapcsolati integráció és az adaptációs „öncsalás” segítségével a társadalom többsége a jóléti és elosztási egyenlőtlenség magasabb szintjét elérte országokhoz hasonló mértékben érezzen szubjektív elégedettséget és boldogságot.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Allardt, E (1975): Dimensions of Welfare in a Comparative Scandinavian Study. Research Reports, 9., University of Helsinki
- Brickman- Coates-Janoff-Bulman (1978): Lottery winners and accident victims: Is happiness relative? In: Journal of Personality and Social Psychology 36, 917–927.
- Campbell, A.- Converse, P.E.-Rogers, W.L. (1976): The Quality of American Life. New York, Russel Sage Foundation
- Cummins, R.(2000): Objective and Subjective Quality of Life: An interactive modell. In: Social Indicators Research, Vol . 52. (55–72).
- Diener, E.-Suh, E.-Oishi, S. (1997): Recent Findings on Subjective Well-Being. In: Indian Journal of Clinical Psychology
- Easterlin, R. A.(2003): Income and Happiness: Towards a Unified Theory. In: The Economic Journal 111 (465–484.)
- Olson, M. (1969): Toward a Social Report. US Department of Health, Education and Welfare. Washington
- Suh, E.- Diener, E.. Fujita,F. (1996): Events and Subjective Well-Being: Only Recent Events Matter In: Journal of Personality and Social Psychology, 70, (1091–1102)
- Utasi (2008): Éltető Kapcsolatok. A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. Új Mandátum
- Veenhoven (1994): Correlates of Happiness. Erasmus University. University Rotterdam
- Vogel, J. (1997): The future direction of social indicators research. In: Social Indicators Research 42.
- Zapf, W. (2000): Social reporting in the 1970s and in the 1990s. In: Social Indicators Research 51. (1–15)